

Igor Mrduljaš, Zagreb

KUŠAN AD PORTAS ILI ZAŠTO JE GLUMIŠTE DEVEDESETIH ZABORAVILO VAŽNOG DRAMATIČARA

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDIJ

VOX

HISTRIONIS

MEĐUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVIJETU

NOVE KNJIGE

DRAMA

U svim tzv. socijalističkim istočnoeuropskim zemljama pod sovjetskom šapom postojali su, pisali i objavljivali pisci kojima režim nije bio po volji. I, recipročno, koji nisu bili režimu po volji. Kada bi pisci pretjerali u svom žaru prokazivanja režimskih laži i nasilja, vlast bi ih strpala u zatvor ili protjerala iz zemlje. Zvali smo ih disidentima, divili se njihovoj hrabroj upornosti u skidanju krabulja diktaturi.

U nas su prilike bile ponešto drukčije pa su i naši disidenti bili različiti od drugih. Jugokomunistički režim počivao je na istim temeljima kao i sovjetski, jednako je gušio ljudska i građanska prava, silom nametao jednoulmlje i služio se lažima i obmanama. I ubijao svoje političke protivnike, u zemlji i u svijetu. Mudriji, međutim, od istočnoeuropskih satrapa, nerado je stvarao disidente. Dopuštao je strogo omeđenu slobodu umjetničkoga stvaralaštva znajući da među umjetnicima ima dostatno svojih podupiratelja kupljenih za šaku sitniša koji će mu vazda biti na usluzi kad zatreba. Ali istodobno je među hrvatskim piscima imao snažnu i žilavu oporbu, osobito od sedamdesetih godina i sloma Hrvatskoga proljeća. Gorčina zbog ugušenoga političkog uzleta, oduzetoga daška demokracije i slobode očitovanja nacionalnog osjećanja očito je probudila u skupini književnika snažnu potrebu da se na nasilje režima odgovori **riječju koja se čuje**, kako je to Kušan definirao u povodu svoje *Svrhe od slobode* g. 1971.

Taj dio hrvatskih pisaca nije se odlučio na otvoreni otpor vlasti, na iskorak u otpadništvo koji bi ih otpratio u zatvor ili izbjeglištvo. Posegnuli su za prikrivenom ig-

rom mačke i miša s režimom, a u tu svrhu glumište im je sjajno poslužilo. Premda međusobno različiti po životnoj dobi, književnom slogu, nadarenosti i vještini, svoja su dramska djela stvarali iz zajedničke žudnje za razobličenjem Velikoga Mehanizma. Svakom svojom dramom svjedočili su o nasilju vlasti, pružali glumištu priliku da bude zrcalom istine, izrugivali se umišljenoj nepogrješivosti vladajuće politike, otkrivali mehanizme kojima država drži u pokornosti svoje građane. Bilo je toliko zajedničkoga u dramama napisanim sedamdesetih i osamdesetih godina da kolegi Zvonimiru Mrkonjiću nije preostalo drugo doli da g. 1985. oblikuje teoriju "preobrazbe farse" kojom je protumačio fenomen snažne struje suvremene hrvatske dramatike posljednjega razdoblja jugokomunizma.

Naime, većina – lakoće prepoznavanja radi recimo – antirežimskih dramatičara posegnula je za obličjem farse spomoću koje se može podvaliti društvenoj zbilji autorski donekle zaštićen njezinom neodmjerenom pretjeranošću i drskim humorom. Farsa je uzorita dramska vrsta za svakovrsne podvale, gruba je i izravna, a opet računa s aluzijama i parabolama, raznim skrivalicama i krabuljama. Pokazalo se da farsa može sjajno poslužiti političkoj svrsi i lako uvući gledatelje u sudioništvo s autorovim nazorima. Nije li se to redovito događalo na izvedbama drama Ive Brešana, Ivana Kušana, Tomislava Bakarića, trolista Mujičić-Senker-Škrabe, Dubravka Jelačića Bužimskoga, Ivana Bakmaza, pa i Stjepana Ču-

ića ili Stjepana Šešelja? Na svakoj njihovoj predstavi, jugokomunistički režim padao je s ugrabljenoga prijestolja, jer su mu dramatičar i njegovi gledatelji u suigri strgnuli krinku prihvatljivosti i uljudenosti i pokazali njegovu istinsku samouvjerenu zloćudnost. I to vazda uz naizgled neobvezatnu duhovitost i zabavnost dramske priče, ponekad i uz salve smijeha, pa nisu postojali formalni razlozi za kazneni progon zbog "uvrjede vladara". Režim je, naravski, znao da mu pisac i glumište podvaljuju pa je lukavo smislio i dosljedno provodio svojevrstnu mjeru neutralizacije: nitko od nepoćudnih dramatičara nije pripuštan u središnja mjesta hrvatskoga glumišta, nego samo u rubna, pokrajinska ili dječja kazališta i putujuće družine. Tamo mu se javno pridavala najmanja moguća društvena pozornost, a računalo se i na skućena gledališta, time i na manje gledatelja. Unatoč tomu, društveni i politički utjecaj takvoga glumišta bio je neprispodobivo snažniji i važniji negoli onoga umravljenoga, praznoga, zaokupljenoga vječnim pitanjima. U politički najgorim "olovnim godinama" zagrebački HNK odlučio se, primjerice, za *Cyranu de Bergeraca* samo da ne bi s pozornice progovorio o bitnim pitanjima svoga vremena. Osim toga, čudi li danas ikoga što je zloglasni Ljubiša Ristić glatko dobio poziv da režira predstavu u zagrebačkom i splitskom Hrvatskom narodnom kazalištu na čijim se pozornicama ni slučajno nisu mogle pojaviti drame rečenih hrvatskih dramatičara? Njegove su poruke o "zajedničkom jugoslavenskom kazališnom prostoru" očito umilno zvučale uhu režima, premda je tada slovio za tobože oštrog kritičara vlasti.

Riječju, dva završna desetljeća propaloga sustava i režima obilježena su u hrvatskoj dramatici snažnom strujom nazvanom "preobražena farsa". Skupina dramskih pisaca othrvla se nasilju jednoulja vlasti nudeći glumištima koja su ih smjela i htjela izvoditi drame urojnene u skupnu svijest zajednice. Drame-ogledala u kojima se zrcalila izobličena, ali sasvim lako prepoznatljiva mučna zbilja.

Pad Berlinskoga zida, pad jugokomunizma i demokratski prevrat u Hrvatskoj zacijelo su bili krupni društveni događaji. Kao i obično u takvim vremenima, glumište odgovara zbunjenošću, dvojbama, paničnim pokušajima svrstavanja ili pak bijegom u izolaciju. Sjetite se da su pariška kazališta tijekom Revolucije izvodila frivolne erotske predstave kao da su "pala s Marsa"! Slično se događalo i s hrvatskim glumištem, ali za prve godine imalo je olakotnu okolnost u okrutnoj ratnoj zbi-

IVAN KUŠAN:

ČARUGA

ZAGREBAČKO
NARODNO
KAZALIŠTE
KOMEDIJA

REDATELJ: DAMIR LONČAR
ULOGE: IVICA ZADRO, MILA ELEGOVIĆ BALIĆ,
ŠARLA BINETA / JADRA KONČIĆ, JASNA PALIĆ PICUKARIĆ, ZELJKO DUNJARIĆ,
DAVOR ŠVEVUZIĆ, DAMIR LONČAR, ZLATKO OZDOLJ, VID BALOG

li. Ipak, samo jedna *Mrduša* u režiji Mustafe Nadarevića kojom ju je prebacio u današnje vrijeme, a Brešanu je trebalo nekoliko godina da prizna kako je taj pokušaj neslavno propao, jer se drama oduprla besmislenom vremeplovu. Dramama napisanim do 1990. drugih pisaca iz skupine bivših oporbenjaka – ni traga.

Drame kao zrcalo vremena

Zašto nitko nije posegnuo za Kušanovim u jugokomunizmu perfidno odgurnutim dramama? Ne zato da bi vratio dug sjajnom dramatičaru i odao mu priznanje za odanost demokraciji i slobodnom čovjeku, nego zato

što je u njegovim dramama barem netko trebao prepoznati priliku za dobrim kazalištem koje govori "riječi koje se čuju". Tim prije što ih je dio ostao u rukopisu ili neizveden, a već na prvi pogled pružale su goleme mogućnosti uprizoriteljima.

Kako nikome nije palo na pamet, pa i u jeku Domovinskoga rata, dok su granate zasipale Stradun, još jednom, ali sada u posve drukčijim okolnostima, izvesti *Svrhu od slobode*? Slavnu predstavu iz g. 1971. koja je razgalila i oduševila slobodarske duhove, a uznemirila i naljutila partijske književnike. Dramu u kojoj Porfirogenet opetuje: *I nema da bereš brigu: Vizantija će se vratiti!* Pa kad se vratila s topništvo i fukarom koja se htjela domoći bogatoga plijena, zar joj se glumište nije uzorito moglo oprijeti tih strašnih dana upravo Kušanovom *Svrhom od slobode*. Ne dakle proglasom ni priopćenjem, nego kazališnom igrom visoke napetosti i duhovitosti. Ali propustilo je tu rijetku priliku prožimanja društvene zbilje i glumišnoga pričina.

Pa kada kazalište Komedija nije imalo petlje 1989. praizvisti u Kušana naručeno *Balvansko kolo*, zbunjuje činjenica da nijedno glumište to nije napravilo do danas. A riječ je o vrhunskom vještinom napisanoj farsu, napisanoj po dramaturgijskom modelu Schnitzlerova *Ronda*, koja zapravo oslikava raspad Jugoslavije. U međudnosima probranih predstavnika naroda i narodnosti propale države, autor duhovito gradi rugalicu režimu na umoru, njegovim lažima i krivotvorinama. Đeneral Milan kurvi Filomeni nakon obavljena posla iznosi svoju viziju spasa države: *Kad bi se naš narod vako sastavio, pa da se svi ufatimo u jedno kolo, pa jedan sprieda, drugi zguza, gdje bi nam bio kraj, ha?* Ali unatoč duhovitostima i dosjetkama lako otkrivamo podvalu i osjetimo izvankazališnu mučninu, jer u likovima i situacijama prepoznajemo svoj život "pod drugom Titom". Premda bi u godini nastanka *Balvansko kolo* neprijeporno bilo senzacijom, ništa nije izgubilo od svoje ubojite izazovnosti ni danas, nekmoli jučer. Nažalost, kazališta su se oglušila.

Nimalo ne dvojim da bi devedesete u hrvatskom glumištu bile na dobitku da su teatri posegnuli i za drugim Kušanovim farsama. Primjerice, za neprispodobivo naj-snažnijom dramom o strahu ikada u nas napisanoj, glasovitom *Vaudevilleu*. Njime je u kazališnu stupicu uhvaćen cijeli bestijarij mračnoga režima sazdanog na doušništvu, strahu za egzistenciju, pokornosti, sebičnosti. Kao i na uporno opetovanoj tvrdnji da se lukavi narodni

neprijatelj skriva u svakome od nas i da ga samo valja prepoznati. Ništa manje uzbudljiva nije ni jednočinka *Psihopati*, dok se u također neizvedenoj *Lažnoj barunici* Kušan upustio u obranu građanstva i njegove kulture koju su "oni iz šume", kako je govorila moja baka, ugušili u korist tobože novoga čovjeka i proglasili je nazadnom i neprijateljskom. Svaka od tih drama zacijelo bi na pozornici, iznova ili prvi put, ali u novom surječju, potvrdila svoju scensku važnost i društvenu izazovnost.

Kušan ipak nije posustajao, pa je za Dramsko kazalište Gavella g. 1994. napisao dramu *Čista posla* koja se događa na zagrebačkom Gornjem gradu prije tridesetak godina. Tako upisuje dramatičar, ali već ovlašno čitanje nikada izvedene drame jasno pokazuje da je riječ o našim danima i poslovima. Humora je gotovo nestalo, pisac je postao zabrinut i prestrašen duhom novoga doba. U središtu dramskoga sukoba je novac oko kojega se zapliće neobična pa i irealna dramska priča. Novac i igra oko njega skida likovima krabulje, smućuje ponašanje, otkriva pravo lice. Prepoznajemo tipičan poratni sindrom bogaćenja i moralnoga rasapa. *Čista posla* zoran su primjer potrage za novim stvaralačkim uporištem pisca postkomunističkoga razdoblja i zato nadasve zanimljiv kao književna i društvena pojava. Kako znamo, ni za njih nitko od naših dramaturga i ravnatelja nije pokazao zanimanje, ako i znade da je drama uopće napisana i objavljena.

Ivan Kušan, kao i nekoliko drugih pisaca kojima dugujemo kazališne i duhovne užitke u zabačenim teatarskim oazama tijekom dvadesetak teških godina koje su razarale naše živote, žrtva je tuposti i uskogrudnosti voditelja naših kazališta. Oni u svakoj europskoj ili američkoj dramskoj uspješnici, ma koliko bila plitka i nesuvisla, vide priliku za privlačenje gledatelja, ali zaboravljaju da gledatelj prije svega želi i voli na pozornici prepoznati sebe i svoje tvarno i duhovno okružje. Glumište naravski nije dužno ispravljati nepravde ni dodvoravati se bivšim oporbenjacima, ali odgovorno je pred sobom samim i svojom publikom za izbor važnih i hrabrih dramskih djela. Kušan je dramatičar čije mjesto u hrvatskoj dramatici ne može osporiti nijedan nezainteresirani ravnatelj i umjetnički voditelj. Bitnija od toga jest nepobitna činjenica da njegove drame i danas "govore riječi koje se čuju", a zaboravljene su i izostaju s izbornika kao da ne govore o nama samima i našim sudbinama. Hrvatsko glumište devedesetih propalo je pred Kušanom i oštetilo svoje gledatelje uskrativši im njegove drame.

PREMIJERE

RAZGOVOR

PORTRET

FESTIVALI

MEDJI

VOX

HISTRIONIS

MEDUNARODNA

SCENA

AKTUALNOSTI

TEORIJA

FOAJE

MI U SVJETU

NOVE KNJIGE

DRAMA